

GÜNÜMÜZ BAŞKURT COĞRAFYASINI AŞAN TOPONİMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

SABRİ TOPAL**

Öz: Destanlar toplumların geçmişinden izler taşıyan metinlerdir. Destana konu olan geçmiş zaman parçaları sıradan olaylar olmayıp kıtlık, salgın hastalık, göç, savaş gibi toplumu derinden etkileyen hadiselerdir. Toplum yaşantısıyla ilgili olan destan türünde gerçeklikte var olan toponimlere sıklıkla rastlamak mümkündür. Diğer taraftan destanlarda hayali toponimler de yer alır. Bu türdeki toponimlerin iki farklı şekilde oluştuğu söylenebilir. Birinci durumda destanda kullanılan toponim hayal ürünüdür. Bu türdeki toponimlerin daha ziyade tarihî gerçeklikten uzak destanlarda görüleceği düşünülebilir. İkinci durumdaysa toponim gerçeklikte mevcuttur ancak destanda geçen söz konusu olay ve kahramanla ilişkisi tarihin kendisinden değil yaratım sürecinden kaynaklanmaktadır. Destanlar birçok Türk topluluğunda olduğu gibi Başkurt kültüründe de kendisine yer bulmuştur. Başkurtların gerek sosyal hayatlarını gerekse de başka toplumlarla mücadelelerini anlatan destanlarında yaşadıkları coğrafyaya ait toponimlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlar kadar çeşitli ve yoğun olmamakla birlikte günümüz Başkurt coğrafyasına uzak yerlere ait toponimler de Başkurt destanlarında karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada destanlarda yer alan söz konusu uzak coğrafyaların yayılma sahasından bahsedilmiş, destanlarda bu coğrafyalara ait toponimlerin geçmesinde etkili olan unsurlara değinilmiş, bunların tarihî gerçeklikten ya da destan anlatıcılarının hayal dünyasından ne ölçüde kaynaklandığı ve bu suretle de Başkurt destan anlatıcılarının ulaşılması istenen bir dış coğrafya hayaline sahip olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başkurtlar, destanlar, toponimler, tarihî kişilikler, uzak coğrafyalar

A STUDY ON THE TOPONYMS OUTREACHING THE TODAY'S BASHKIR TERRITORY

ABSTRACT: Epics are texts which bear the stamps of the history. The events occurred in the past and mentioned in the epics are not ordinary ones. They are instances like famine, epidemics, migration and war which profoundly affects the community. Within the epic genre that is related with the society's living, it is usually possible to encounter the toponyms which appear in reality. On the other hand, imaginary toponyms also take part in epics. It may be said that these kind of toponyms can exist in two different

---

* Bu çalışma, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında hazırlanan "Başkurt Destanlarındaki Toponimler Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

** Araştırmacı, sabri.topal@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6043-0596

(Yazının Geliş Tarihi: 08.11.2019, Yazının Kabul Tarihi: 28.11.2019)

ways. From the first viewpoint, the toponyms that are used in epics do not exist in reality. Therefore these kind of toponyms may be said to appear on epics which are beyond reality. However, within the second perspective, the toponyms literally exist in actuality. The plot mentioned in the epics which are related with hero, stems from the process of creation not from the history itself. Epics find a place for themselves in Bashkir culture like many other cultures in Turkish communities. Within these epics which depict not only the social lives of Bashkirs but also their struggles with other communities, we can frequently see the toponyms that belong to the territory where they live. Not being so varied and familiar as these ones, the toponyms regarding today's distant places of Bashkir territory can be seen in Bashkir epics.

In this study, the expansion area of the aforesaid distant territories are mentioned. The factors which have an effect on toponyms that exist in these areas are dealt. It is specified how much do these factors derive from historical reality or the imaginary world of the epics narrators. By this way, it is aimed to identify whether the tellers of Bashkir epics have an imagination of outer geography which is desired to be obtained.

Keywords: Bashkirs, epics, toponyms, historical identities, distant geographies

1. Giriş

Başkurdistan günümüzde Rusya Federasyonu içinde özerk bir cumhuriyettir. Avrupa ile Asya sınırında. Orta Ural dağlarının batı tarafında, Akidil ve onun kolu olan Ufa Nehri'nin oluşturduğu havzada yer almaktadır (Demir, 2002: 73). Başkurt rivayetlerinde ilk atalarının Buhara tarafından geldiği söylene de Batlamyus'ta geçen bazı kavim adlarından onların 2. yüzyılda dahi şimdiki yurtlarında yaşamış oldukları söylenebilir. Oğuz Destanı'nda Başkurtların İdil havzasına yakın ve Bulgarlarla sınır olan bir bölgede yaşadıkları söylenmekte, Ural Dağları "Başkurt Dağları" şeklinde anılmaktadır. Arap kaynakları da Başkurtları genel olarak şimdiki ülkelerinde göstermektedir. Biruni ve İbn Fadlan, Başkurtların İdil Nehri ile Bulgar ve Suvarların doğusunda yaşadığını belirtmektedir. Gerdizi, Başkurtları Güney Ural dağlarında yaşayan bir kabile olarak tanımlamaktadır. Şerif İdrisi, Akidil Nehri'nin Başkurt nahiyesinden güçlenerek geçtiğini söyleyerek Başkurtların yaşadığı coğrafya hakkında bilgi sunmaktadır (Togan, 2003: 3-7). Belhi, 10. yüzyılda Başkurtların yaşadığı coğrafyayı ziyaret etmiş, iki kabileye ayrılan Başkurtların bir kolunun Kıpçak ülkesinin sınırında ve Bulgar yakınında yaşadıklarını belirtmektedir (Rudenko, 2001: 25). Başkurtların bugün yaşadığı coğrafya ve elde bulunan tarihî bilgilerden hareketle İdil-Ural coğrafyasının dışındaki bölgeleri Başkurlara uzak coğrafyalar olarak kabul edebiliriz.

2. Başkurt Destanlarındaki Toponimler Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Başkurt destanlarında yer alan toponimlerin çoğunluğu Başkurdistan'a ya da onun yakınlarındaki coğrafyalara aittir. Başkurdistan'da bulunan yerleşim yerleri açısından bakıldığında komonim adı verilen köy adlarının yoğunluğu dikkat çekmektedir. Astionim ya da polisionim adıyla anılan şehir ve kasaba adları

incelendiğinde bunların küçük bir bölümünün Başkurdistan ya da onun yakın çevresinde olduğu görülmektedir. Ülkelerin, bölgelerin, idari birimlerin isimlerini içeren horonimlere bakıldığında köy, ilçe, il, bölge düzeyinde birçok Başkurt idari biriminin ve onun yakınlarındaki bazı bölgelerin ağırlıkta olduğu görülür. Coğrafi oluşumlar içerisinde hidronim adı verilen su adlarının büyük bir bölümü Başkurdistan'da yer alır. Hidronimler içinde her türlü akarsuyun adını içinde bulunduran potamonimlerin fazlalığı dikkat çeker. Bunların da büyük bir bölümü Başkurdistan sınırlarındadır. Dağ ve ova adlarını içinde barındıran oronimler, toponim türlerine göre daha az sayıda olup bunların konumlarının tespitinde zorluk yaşanmıştır. Tespit edilenler arasında on adet oronim Başkurdistan'da bulunmaktadır. Destanlarda en fazla geçen toponim, bu kategoride olup destan metinlerinde Başkurtların kendisine kutsiyet atfettikleri Ural Dağı'dır.¹

Destan metinlerinde diğerleri kadar fazla olmasa da Başkurt coğrafyasına uzak toponimler de yer almaktadır. Sözüne ettiğimiz uzak coğrafya dar bir alana sıkışmış olmayıp geniş bir sahayı kapsamaktadır. Başkurt destanlarında Anadolu, Kafkasya, Türkistan, Çin, Hindistan, Arap Yarımadası, Afrika'nın kuzeyi ve Avrupa belli kısımlarıyla yer almaktadır. Bu coğrafyalar çoğunlukla bölge, ülke ya da şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzak coğrafyalardaki yer şekilleri ise bunlara nispetle daha az sayıdadır. Destan metinlerindeki uzak coğrafyalar farklı vesilelerle kendilerine yer bulmuşlardır.

3. Tarihî Kişilikler Etrafında Ortaya Çıkan Toponimler

Destan metinlerindeki birçok uzak coğrafya tarihî kişiliklerin hayat hikâyeleri veya onların seferlerinin anlatımı esnasında karşımıza çıkmaktadır.

Attila:

Hun imparatoru Attila, 451 yılının kış aylarında Tuna ve Ren nehirlerinin yukarılarına kadar çıkmış ve Roma İmparatorluğu'na girmiştir (Roux, 2002: 73). *Yalık Bey, Karmasan ile Sermesen* adlı destanda Yalık Bey, iki oğlu Karmasan ve Sermesen'in Timur'la olan mücadelede öldüğünü anlatır. Vasiyetini söylediği kısımda Attila'nın Roma üzerine gerçekleştirdiği seferi ibret alınacak bir hadise olarak anlatır. Bu kısımda Roma ile beraber Kırım toponimi de yer alır:

Büten ilge basıp inév
Hay, bik yaman.
Ğibret alın, fehêm alın
Atılanan.
Şul bababız Kırmıdı la
Rimdı alğan,
İñlemeşlêk il tözögen,
Nime ƙalğan?

Diğer ile baskınla girmek
Hey, çok kötü.
İbret alın, ders alın
Atilla'dan
O atamız Kırım'ı da
Roma'yı da almış,
Eni belirsiz il kurmuş,
Ne kalmış?
(Suleymanov vd., 2014c: 350).

¹ Toponimin alt kollarına dair adlandırmada, İbrahim Şahin'in Adbilim adlı eserinin Yeradbilimde Tür Sınıflandırması (s. 94-101) adlı bölümünden faydalanılmıştır.

Cengiz:

Moğol imparatoru Cengiz, Başkurt destanlarında bazen iyi bazen de kötü karakter olarak karşımıza çıkar. Müstakil olarak Cengiz'in hayatını ele alan *Cengizname*'de Başkurt boylarına damgalarını, ongunlarını verir. *Bayık Aydar Sesen* adlı destanda ise kendisi kötü kişi olarak anılır.

Moğol Hanlığı, Cengiz'in oğlu Ögeday zamanında Kuzey Çin'i tamamen ele geçirmiş, 1237-1241 yılları arasında Batı Seferi ile de bütün Doğu Avrupa'yı Almanya'ya kadar istila etmiştir (Temir, 2002: 259). Cengiz; kendisiyle ilgisi olmayan, Ruslara karşı gerçekleştirilmiş Başkurt ayaklanmalarından birinin lideri olan Karasakal'ın konu edinildiği *Karasakal* destanında dolaylı olarak geçmiştir. Onun tarihî kişiliği etrafında Çin ve Almanya bu destanda yer bulmuştur. Karasakal bu destandaki bir konuşmasında şunları söyler:

Sıñgız buldı atağız,
Muyrılıv kürmenë,
Dürt-biş bıvat eşende
Sin sigënen - Almanğa,
Altayzan Uraltavğa
Yavin asıp kıl huızı;
Sıñgız hãndñ uldarı -
Yëtë yatı, yëyenë -
Barıhı la han buldı,
Künëlä nime köşehe,
Bar teleğe - üzëne,
Kãn ilağan küz yeşën
Bër balahı kürmenë

Cengiz oldu babanız,
Yenilgi nedir görmedi,
Dört beş asır içinde
Çin sınırından Almanya'ya,
Altay'dan Ural Dağı'na
Savaş açıp kol uzattı;
Cengiz Han'ın oğulları
Yedi yadı, torunu,
Hepsi de han oldu,
Gönlü neyi arzulasa,
Tüm dileği, kendine göre,
Kan ağlamış göz yaşını
Bir çocuğu görmedi
(Suleymanov vd., 2014d: 158).

İskender:

Makedonya kralı İskender Aktaş Han adlı destanda karşımıza çıkmaktadır. Burada İskender ile savaşmak üzere olan Aktaş Han vezirlerine İskender'in kim olduğunu sorar. Aldığı cevapla beraber Anadolu, Gürcistan, Hindistan, Çin ve Türkistan'ın yanı sıra İran, Afganistan ve Pakistan'da yer alan bazı bölgeler Başkurt destanına yansımış olur:

Vezirler eytteler: -Ey şah, İskender yine bër şahtır. Rumdan kuptı, gajem diyarın aldı, jebeli kebire sığıp (Hindostan taraftarında Gimalay hırttarında), jeyşë zengistan yëren totto, unan kilëp, Hëresendë aldı, Hindostandı möshehher kıldı. Unan Çinge, Çindën Kıtayğa, Kıtayzan Uygırğa - ul başkort nevgë inë, unan Törköstanğa, Havırstanğa, Alanğa, Böryenge - bıl hem ahır başkortқа қатışmış, yine Tıbıstanğa, Keşmirge,... Zablstanğa ve Sistanğa këržë. Unan Semerkanğa, Zamburstanğa, Kuhstanğa kërëp, Guğırjığa sıqtı.

Vezirleri dediler: -Ey şah! İskender dahî bir şahtır. Rum'dan koptu, Acem diyarını aldı, Cebel-i Kebir'e çıkıp (Hindistan taraftarında Himalay sırtlarında) Ceyşe Zengistan iklimini tuttu, oradan gelip Horasan'ı aldı, Hindistan'ı ele geçirdi. Oradan Çin'e, Çin'den Kıtay'a, oradan Uygur'a; o Başkurt nevi idi. Oradan Türkistan'a, oradan Havuristan'a, oradan Alan'a, Börcen'e; bu da ahir Başkurt'a katılmış, yine Taberistan'a, Kaşmir'e... Zabelstan'a ve Sistan'a girdi. Oradan Semerkand'a, oradan Zaburstan'a, oradan Kuhistan'a girip Gürcistan'a çıktı (Suleymanov vd., 2014c: 60).

Timur:

Timur, Başkurt destanlarında öncekilere nazaran daha sık geçen bir tarihî şahsiyettir. Timur'un desteğini almak suretiyle Altınorda tahtına oturan Toktamış Han bu duruma rağmen Timur'la çekişme içine girmiştir. Toktamış, 1387 yılında Timur üzerine yürüse de taraflar arasında ciddi bir çarpışma gerçekleşmemiştir. Altınorda Devleti'nin 1394 yılında tekrar harekete geçmesi üzerine Timur, Toktamış Han'a karşı saldırıya geçmiş ve ona karşı zafer kazanmıştır. Timur bu seferle amacına ulaşmış ve Altınorda Devleti'ni parçalamıştır. Altınorda Devleti'nin ortadan kalkması da zaman içerisinde Rusların güçlenmesine neden olmuştur (Aka, 2012: 173-174).

Başkurtlar bir dönem siyasi bakımdan Altınorda Devleti'ne bağlı yaşamışlardır. Altınorda Timur tarafından parçalanmış ve bunun sonucunda Ruslar güçlenerek Başkurtlar üzerinde bir baskı oluşturmuşlardır. Ortaya çıkan bu durumda Timur'un da payının bulunması Başkurtların hafızasında canlı kaldığı destanlar aracılığıyla söylenebilir. Timur; *Son Hartay* adlı destanın iki anlatması ile *Yalık Bey*, *Karmasan ile Sermesen* adlı destanlarda bir düşman olarak görülür. Askerleri sayıca çok fazla, can alıcıdır. Timur'a beddua edilir. Bu destanlarda Timur, Başkurtların bulunduğu coğrafyalardadır ancak Aksak Timur adlı destanda Timur'la beraber bazı uzak coğrafyalar da karşımıza çıkar.

Timur 1398 yılında Semerkant'tan hareket ederek yolu üzerinde bulunan Hindulara büyük zarar vermiş sonrasında Delhi yakınlarında Tuğluk hükümdarını mağlup ederek Delhi'de büyük bir yağma ve katliamda bulunmuştur (Aka, 2012: 174). *Aksak Timur* destanında geçen Hindistan şehri şeklindeki toponim muhtemelen Delhi'yi ifade etmektedir:

Hindostan şherëne barıp, Hindostan şherën saklap yattılar. Uzğan-barğan satuçılarnı, aslamçalarnı bastılar, mallarnı alır irdeler. Olo qaraçılık kıldılar. Azğan-tuzğan, ata-anadın bizgen uğlanlar, baydan çıkkan kollar aña jıyıldılar, kuşıldılar.

Hindistan şehrine varıp, Hindistan şehrini pusuya alıp yattılar. Geçen giden satıcıları, tüccarları bastılar, mallarını aldılar. Büyük soygunculuk kıldılar. Azmış, tozmuş, atadan anadan bezmiş oğlanlar, zenginlerden kaçan kullar onun yanında toplandılar, katıldılar. (Suleymanov vd., 2014c: 132).

Günümüz Özbekistan şehirlerinden Semerkant, Buhara ve Taşkent ile Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan Yarkent de Aksak Timur adlı destanda yer alır:

El-kıssa, ul Aksak Timër andın uzıp Boğara şherëge bardı. Anı hem aldı. Taşkëndni, Yarkëndni hem aldılar. Ul vileyetlernë üzëne bağındırdı. Andan suñ Semerķend şherëge bardı. Anı hem aldı.

El-kıssa, o Aksak Timur oradan geçip Buhara şehrine vardı. Onu da aldı. Taşkent ve Yarkent'i de aldılar. O vilayetleri kendine tabi kıldı. Ondan sonra Semerkant şehrine vardı. Onu da fethetti. (Suleymanov vd., 2014c: 143).

Aynı destanda Timur'un, Mısır şehrini de ele geçirdiği anlatılmaktadır. 12. yüzyılda Suriye, Sultan Selahaddin önderliğindeki Mısır'a katılmıştır. Timur döneminde de Mısır ve Suriye'nin sultanı aynı kişi olup Berkuk'tur. Timur bir ara Berkuk'la savaşın eşiğine gelmiş ancak savaş gerçekleşmemiştir. Berkuk'un oğlu Ferec zamanında ise Timur, Mısır Sultanlığı'na bağlı Suriye'de Halep ve Şam başta olmak üzere birçok kente saldırmıştır (Marozzi, 2006: 302-319). Mısır şehri ifadesiyle kastedilen yer, bu kentlerden biri olmalıdır:

Sansız, şakşısız leşker bërlen, Hindostan
kevemë bërlen tēbrendēler, tav-taş tulup
yörödēler. Mısır şehereñe kildeler. Oroşop,
kırılışp, ahır bar anı aldılar.

Sayısız, korumasız ordu ile Hindistan kavmi
ile davrandılar, dağı taşı doldurup ilerlediler.
Mısır şehrine geldi. Çarpışıp, öldürüp,
sonunda onu tümüyle ele geçirdiler.
(Suleymanov vd., 2014c: 135).

Başkurt destanlarında Anadolu coğrafyasından üç kentin ismi geçer. Bunlardan İstanbul yine Aksak Timur destanında yer almaktadır. Tarihsel süreçte Timur'un İstanbul'u fethi söz konusu olmasa da destan metninde Timur hilekâr vasfıyla burayı ele geçirir. Timur İstanbul'u savaş yoluyla alamaz. Şehrin hâkimi Şahsultan'a ölüm döşeginde olduğunu ve helalleşmek istediğini söyler. Böylelikle şehrin kapılarını açtırır:

İmdë İstambul şehereñeñ sıfatı oşbudur:
Bu şehernë Aksak Timër oroş-kırış bërlen ala
almadı. Ahır oşbundayın heyle tözödë këm
üzēñe sırhav kıldı.
(...)
Şahsoltan anıñ süzēne ışanıp, şehernëñ
tamam kapuğların açtırdı üzë hem leşkere
bërlen çıktı. Aksak Timërge kilde. Kürëşëp
süzleşe toror irken. Sırhavlığındın tērëlep,
tora salıp, Şahsoltanı tottı, ültërdë.
Kilëp leşkerë, çirëvë şeherge indëler. Bu
heyle bërlen ul şehernë hem aldı. Üzëge
bağındırdı.

Şimdi İstanbul şehrinin sıfatı böyledir:
Aksak Timur, bu şehri vuruş kırış ile
alamadı. Sonunda öyle bir hile kurdu ki
kendini hasta kılığına soktu.
(...)
Şahsultan, onun sözüne inanıp şehrin tüm
kapılarını açtırdı, kendisi ve ordusu ile
çıktı. Aksak Timur'a geldi. Görüşüp,
konuşup durmuş. Hastalığından canlanıp,
yerinden kalkıp, Şahsultan'ı yakaladı,
öldürdü.
Gelip askeri, ordusu girdi. Bu hile ile o
şehri de aldı. Kendine tabi kıldı
(Suleymanov vd., 2014c: 135-136).

Hazar Denizi civarındaki Şimaki ve Hacitarhan şehirleri de aynı destanda Timur'la beraber karşımıza çıkmaktadır:

Andın çirëvënë yarağlandırıp, çirëvë bërle
Şimaki şehereğe kilde. Anı hem aldı, üzëge
bağındırdı. Andın uzıp, yöröp, Hajitarhan
şehereñe kilde. Oroşop tokoşop Hajitarhanı
hem aldı, baqtırdı. Anda biş-altı yıl tordı.

Sonra ordusunu silahlandırıp, ordusu ile
Şimaki şehrine geldi. Onu da fethetti,
kendine boyundurdu. Oradan geçip,
dolaşp, Hacitarhan şehrine geldi. Vuruşp
dövüşüp Hacitarhan'ı da aldı boyundurdu.
Orada beş altı yıl durdu (Suleymanov vd.,
2014c: 136).

Hız. Yusuf:

Kıssa-yı Yusuf'ta Yusuf peygamberin hayatı etrafında Mısır, Magrip ve Nil Nehri gibi yerler karşımıza çıkmaktadır:

Karvan bıl şherzen alıslaştı,
Niheyet, yul Mısırğa la yakınlaştı,
Malik Duğır Yosofka yalbarır imdê.
Malik eytêr: “Ye, Yosof, indê hin bar,
Nil yarmağı oşolor, barıp hin kür,
Meslihet bulır, şunda hıvğa hin kër
Öştöndegê tuzan-tuprak kitêr imdê.”

Kervan bu şehirden uzaklaştı,
Nihayet, yol Mısır'a da yakınlaştı,
Malik Duğır Yusuf'a yalvarır imdi.
Malik der: “Ya, Yusuf, artık sen git,
Nil geçidi budur, gidip sen gör,
Uygun olur, orada suya sen gir,
Üstündeki toz toprağı gider imdi.”
(Suleymanov vd., 2014b: 325).

Magrip, bazen Berberistan veya Küçük Afrika şeklinde adlandırılan ve Afrika'nın Trablus, Tunus, Cezayir ve Fas'ı içine alan kısmına Arap müelliflerinin verdiği isimdir (Yver, 1977: 142). Kıssa-yı Yusuf'ta Züleyha'nın babası Taymus, Magrip'in sahibidir:

Ul Taymus - olo melik, Meğrib êyehê,
Yöz meñ irzen artıgıraq hêzmetşehê.
Kük hujahı kuşivnsa, baylık êyehê,
Donyala in olo melik bulır imdê.

O Taymus ulu Melik, Magrip sahibi,
Yüz bin erden daha fazla hizmetçisi,
Gök sahibi emrine, varlık sahibi,
Dünyada en ulu Melik olur imdi.
(Suleymanov vd., 2014b: 330).

4. Destanlarda Başkurt Destan Kişileriyle İlişkili Uzak Coğrafyalar

Destanlarda uzak coğrafyalar genellikle tarihi kişilikler etrafında karşımıza çıksa da bazen Başkurtlar da çeşitli sebeplerle dış coğrafyalarla ilişkilidirler.

Napolyon, 1812 yılında Rusya üzerine yaptığı seferde Moskova'ya kadar gelmişse de başarısız olmuştur. Bunun üzerine Rus çarı Aleksandr, Fransızların Rus topraklarından çıkarılmalarıyla yetinmemiş ve Rus orduları Batı Avrupa'da Fransızlara karşı savaşa başlamıştır. Avusturya'nın da savaşa katılmasıyla bir müttefiklik ortaya çıkmış, müttefikler 1814 yılında Fransa sınırını geçmiş ve Çar Aleksandr müttefiklerin başında Paris'e girmiştir (Kurat, 1987: 302-309). Başkurtlar da müttefiklerin bu seferine katılmış, çara üst düzey bağlılık göstermişlerdir (Baumann, 2002: 578). *Kübelek Tilev Batırları* adlı destanda bu tarihi olay çerçevesinde Paris ve Moskova toponimlerine rastlanır:

Halkım meñgê onotmaş,
Maqtap yırlar-hamaqlar,
Kübelegem-Tilevêm
Batırzarı turında:
“Meskevžê le küržêk bêž,
Parijğa la këržêk bêž...”
Bêž Parijğa barışlay
Yulda tavzar kıyralğan,
Dev kayalar ıvalğan.
Žur daryalar bolğanıp,
Kala, avıl tın kalğan.
Böte donya şomlanıp,

Halkım mengü unutmaz,
Övüp yır, hamak-koşu söyler,
Kübeleg'im, Tilev'im
Batırları hakkında:
“Moskova'yı da gördük biz,
Paris'e de girdik biz...
Biz Paris'e giderken
Yolda dağlar dökülmüş,
Dev kayalar ovalanmış.
Büyük deryalar buğulanıp,
Şehir, köy sessiz kalmış.
Bütün dünya evhamlanıp,

Ƙaŋa batıp, ƙan kisēp,
Kūz-yeş tūgēp, yeş hōrtōp.
Torĝan saĝın kūržēk bēž,
Şuĝa şahit buldıƙ bēž.

Kana boĝulup, kan geĉip,
Gōzyaşı dōkūp, yaşını silip.
Durduĝu anı gōrdük biz,
Bunlara şahit olduk biz
(Suleymanov vd., 2014d: 101).

Bayık Aydar Sesen adlı destanda da Aydar Sesen yukarıdaki savaş durumu dāhilinde Fransızlara karşı Ruslara yardımcı olunması konusunda halkına seslenir. Moskova toponimine burada da rastlanır:

Meskevze ƙupƙan řav, tižer,
Kilēp bařkan yav, tižer.
Frantsuž bulhın, kēm bulhın, -
Sitten kilgen yat bulır.
Unan ilge ƙot bulmaş,
Başkan yērē ut bulır,
Ūžē Sıŋıžzay ēt bulır.
İl sigēne yat başkan,
Ƙunaƙ tūgēl, yav ařkan.
Meskev bit oran halĝan:
“Aƙ batřaĝa ant birgen
İrzer mēnhēn at!” - tigen.
Batşa bit hōren halĝan:
“İldē baştı yat!”- tigen.
Minēñ de hūžēm řul bulır:
Ant božĝanĝa ni bulır?-

Moskova’da kopmuř gūrūltū, derler,
Gelip basmıř dūřman, derler,
Fransız olsun, kim olsun,
Dışarıdan gelen yad olur.
Ondan ile kut olmaz,
Bastıĝı yer ateş olur,
Kendisi Cengiz gibi it olur.
İl sınırına yad ayak basmış,
Konuk deĝil, el basmış.
Moskova ki Ɖaĝrı salmış:
“Beyaz Ƙar’a ant vermiş
Erler binsin ata!” demiş.
Ƙar ki Ɖaĝrı yapmış:
“İli bastı yad!” demiş.
Benim de sōzüm odur;
Andı bozana ne olur?
(Suleymanov vd., 2014d: 275).

Başkurt destanlarında Anadolu sahasına ait toponimlerden biri de Erzurum’dur. Tülle Membet adlı destan Başkurtların Ūsergen boyuna mensup Membet’in soyundan gelenlerin eĝitim durumları, meslekleri ve sosyal yaşamları hakkında bilgilerin verildiĝi bir anlatmadır. Membet soyundan gelen Kemalettin adlı bir kiři 1877 Osmanlı - Rus Savaşı’nda Rus ordusunda gōrev yapmış, Ruslarla beraber Erzurum’a kadar gelmiştir:

Kamalētdin 1871 yıldar tevgē hēžmetke alınıp, tōrōk huĝıřında Arzrumdı Reseyge alıp birēvsē.

Kemalettin 1871 yılında ilk olarak askerliĝe alınıp Türk Savaşı’nda Erzurum’u Rusya’ya kazandıranlardan biri (Suleymanov vd., 2014c: 436).

Sarıkamuş da Başkurt destanlarında kendisine yer bulmuştur. Tülle Membet destanında Membet soyundan gelen Sibegetullah, Birinci Dünya Savaşı’nda Rus ordusuna mensup bir askerdir. Sarıkamuş’ta Türklere karşı savaşmıştır:

Sibegetulla Tōrōk Harıkamuş huĝıřtarında yōrōp ƙayƙanda Mōnire işēmlē bēr tōrōk kızı alıp, ikē gene yıl torĝas vafat buldı.

Sibegetullah Türk Sarıkamuř savařlarında savařıp dōndūĝünde Mūnire adlı Türk kızı getirip, o zavallı sadece iki yıl yařayıp vefat etti (Suleymanov vd., 2014d: 456).

Destan metinlerinde ülkemiz şehirlerinden İstanbul, Erzurum ve Sarıkamış'ın adı geçmekle beraber Türkiye de bir bütün olarak Başkurt destanlarında görülmüştür. Türkiye, *Eberey Batır ile Alasabır* adlı destanda savaş ya da herhangi başka bir sebeple gidilen bir coğrafya olarak değil buradan gelen bir batır aracılığıyla kendine yer bulmuştur. Orenburg'da Kazakların ve Başkurtların katıldığı bir meclise Eberey Batır da katılır. Eberey Batır bu mecliste birçok bahadır ve güreşçiyi yendikten sonra Türkiye'den gelen bir batırla güreşir ve onu da alt eder:

Hežer Törkiyenen kilgen batır mēnen köreşehē kalğan. Bılar alışa başlağandar. Tēgēñē de bēlek bar, ti. Bik ozaq alışkandıñ huñında Ebērey Batır yıkkān bit bını. Török batırı, ğerlenēp, mayzandı taşlap sıǵıp kitken.

Şimdi geriye Türkiye'den gelmiş bir batırla güreşmek kalmış. Bunlar güreşmeye başlamışlar. Öbürünün de bileği kuvvetliymiş. Uzun süre güç sınadıktan sonra Eberey bu güreşçiyi de yere devirmiş. Türk batırı utanıp, meydanı terk edip, çıkıp gitmiş (Suleymanov vd., 2014b: 571-572).

Tülle Membet destanında Membet soyundan gelen Fethullah, Buhara'da bulunur. Burada bulunmasının sebebi Basmacı Hareketi'ne karşı savaştır:

Fethulla sovētka ğesker bulıp Boğarayı Şerēk tarafında basmaç, bandit, dēzērtirzar huǵışında yöröp, yanı ğına kilēp, donya kötem tip tora.

Fethullah Sovyet askeri olup Buhara-yi Şark tarafında basmacı, haydut, kaçkınlara karşı savaşlarda dolaşp daha yeni dönüp hayatını düzene koymak üzere (Suleymanov vd., 2014c: 456).

Sibirya, *Mahmut Sesen* destanında yer alan bir toponimdir. Mahmut Sesen'in sormuş olduğu bilmecenin cevabına sinirlenen babası onu Sibirya'ya yollar:

Mēhmüt sesendēñ atahı la şunda bulğan, ti. Bını işētkes, atahı: -Minen kölehēñ, küžēme kürenme! - tip kıvğan. Şunan ğalıq: - Yomağın tap bulmanı!.. Atanıñ möħebbetē balanan hūnmey tigeynēñ, atan kıvzı bit! - tip kölgender. -Minēñ yomağım kekük mēnen atayıma qarap tüğēl, - tigen de şul könden huñ atahınan ayırılğan. Şunan unı üz atahı totop Sēbēr yēbergen, ti.

Mahmut Sesen'in babası da oradaymış. Bunu duyunca, babası: -Benimle alay ediyorsun, gözüme görünme! diye kovmuş. Sonra halk: -Bilmecen doğru olmadı!.. Babanın sevgisi evlattan sönmez demiştin, baban kovdu işte! diye gülmüşler. -Benim bilmecem guguk kuşu ile babama göre değil, demiş de o günden sonra babasından ayrılmış. Sonra öz babası onu yakalayp Sibirya'ya yollamış, de. (Suleymanov vd., 2014d: 281).

Ruslara karşı birçok kez ayaklanmışlardır. Bunlardan bir tanesi de Karasakal liderliğindeki 1740 yılındaki ayaklanmadır. Bu hareket 1735 yılındaki ayaklanmanın bir devamı niteliğinde olup sebeplerinden bir tanesi, Başkurtlar arasında sayım yapılarak onlardan alınacak vergilerin tam tespiti ve Başkurt topraklarının Rus köylüsü ile zengin toprak sahiplerine verilecek olmasıdır. Karasakal ayaklanma öncesinde Başkurt liderleriyle görüşür (Yorulmaz, 2008: 96-101). Kendisini konu alan Karasakal adlı destanda da çeşitli batırlarla

görüşmek suretiyle Kazakistan coğrafyasında görülür. Emba ve Amuderya nehirleri ile Aral Gölü bu destanda karşımıza çıkar:

Embē buyı aymaқта
Bēr nişe kış kışlağan.
Aral diñgēz yaǵalay,
Toqoraq batırza bulǵan,
Bulatqa la qatışkan,
Amu-Darya buyında
Noǵos batırza bulǵan.
Bılar mēnen hōyleşken,
Alǵa halıp hūz hōylep,
Bōte sērzhē aňlaşkan.

Embe boyu civarında
Birkaç kış kışlamış.
Aral Denizi yakasında,
Tukurak Batır'da kalmış,
Bulat'ı da ziyaret etmiş,
Amuderya boyunda
Nogos Batır'da kalmış
Bunlar ile konuşup,
Sözünü açıp söyleyip,
Bütün sırrını anlatmış.
(Suleymanov vd. 2014d: 154-155).

5. Destanlarda Eşyaları Vasıtasıyla Geçen Uzak Coğrafyalar

Destanlarda milletlerarası mücadeleler dışında bazı uzak coğrafyalar çeşitli nesnelere vasıtasıyla karşımıza çıkmaktadır. Destan metinlerinde Basmacı Hareketi ve Timur vasıtasıyla da geçen Buhara, Eberrey Batır ile Alasabır adlı destanda ipek kumaşlarının ünüyle yer alır:

Hōbenen tış, Boğara yaǵınan kilgen
kupētstar hayvandıñ muyınına aşıl-aşıl
yēbek tavarzar kiltērēp ēleler iken.

Hive'nin dışında, Buhara taraflarından da
gelen tüccarlar hayvanın boynuna değerli
ipek kumaşlar getirip sarmışlar.
(Suleymanov ve öte., 2014b: 570).

Buhara, Alasabır destanında yelen² adlı kıyafetle geçer. Bu destanda habantuy³ vesilesiyle iki yüz atın katılacağı bir koşu düzenlenmektedir. Bu koşu sonunda verilecek hediyelerden biri de Buhara yelenidir:

At sabışında 200 at katnaşırğa tēyēşlēǵēn
küpter bēlhelēr ze, her kēm üz atının, üz
ırıvınıñ danı ös sıǵıvın tēley. Bülekter bik
zatlı bula. Bınday žur bülekterzhē başqa
habantuyzarza işētkēnderē le, kürgenderē le
bulmay: törlö töstēgē buštavzan tēgēlgen ös
başkort sapanı, ikēhē altınlanǵan, bērhēhē
kōmōşlengen Boğara yelene, sik buyı
komissiyahı reyēsē gēnēral-mayor
Lazijinskižiñ kōmōş kubogı, firuze qaşlı
altın yōzōǵō, kōmōştēn koyolǵan gēskeri
herbi borǵoho, kōmōş yügērtēp bizēlgen
tēveteyē, savzager Dēyēv veǵēze itken
dōye...

At koşusuna 200 atın katılması gerektiğini
birçokları bilseler de, herkes kendi atının,
kendi uruğunun şanınım üstte olmasını
istiyor. Hediyeler de çok kıymetlidir. Böyle
büyük hediyeleri başka habantuyalarda
duydukları da gördükleri de olmamış;
çeşitli renkteki dokuma kumaşından
dikilmiş üç Başkurt sapanı, ikisi altın biri
gümüşle süslenmiş Buhara yeleni, sınır
boyu komisyonu reisi General Binbaş
Lazijinskiy'in gümüş kupası, firuze taşlı
altın yüzüğü, gümüşten dökülmüş askerî
borazanı, gümüş desen işlemeli takkesi,
tüccar Deyev'in sözünü verdiği deve...
(Suleymanov ve öte., 2014b: 577).

² Yelen: Göğüs kısmı altın ya da gümüş paralarla süslenmiş, kemersiz bir kıyafet (Özşahin, 2017: 710).

³ Habantuy: Hasat festivali, saban toyu (Özşahin, 2017: 179).

Kuzıykürpes adlı destanda Karabay, dostu Sarıbay'a hediyeler yollar. Bu hediyelerden biri Buhara ustalarının yaptığı eyerdir:

Karabay kınak yegētē Yalanbayğa hıy-
hōrmet kūrhetkenden huñ, bülekke karşı
bülek itēp in yaqşı ikē argımağın bire.
Argımağtarzın bērhēn borongo Boğar
oštaları eşlegen ēyer mēnen ēyerlete, ēyer
östōne aq tula sekmen, kama bürēk halıp,
ikē aşıl kelem mēnen kaplata; ikēnsēhēne
yul azıgı itēp bēr turhık kımız, qorot, may
astıra.

Karabay, misafir yiğit Yalanbay'a
izzetükram ettikten sonra armağana karşı
armağan hazırlayıp en iyi iki armağanı
verir. Armağanların birisini eski Buhara
ustalarının işlediği eyerle eyerletir, eyer
üstüne ak tula sorguç yayıp iki asil kilimle
kaplatır. Diğerine yol azığı olarak bir tulum
kımız, kurut⁴ ve yağ astırır. (Suleymanov ve
öte., 2014b: 594).

Buhara, *Tülle Membet*'te seccadesiyle beraber yer alır:

Şunan namaz vaqıtı bulha, attarızı tuqtatıp,
tōşöp, sellehēn kēyēp, nağışlı boğara
namazlığın tūşep, azan kıskırıp, namazın
uqıp, tağı kitēp, kilēp, Priprajdın zavotına
kilēp, fatirğa tōştök.

Sonra namaz vakti olunca, atları durdurup,
inip, sarıgını takıp, nakışlı Buhara
namazlığını serip, ezan okuyup, namazını
kılıp, yine yola devam edip, Pripraj'ın
fabrikasına gelip bir evde geceledik
(Suleymanov ve öte., 2014c: 476).

Günümüzde Özbekistan'da yer alan bir kent olan Çirçig, kılıcıyla beraber *Son Hartay* adlı destanda karşımıza çıkmaktadır:

Bēyekte, tünkerēp kuyğan ijav hımağ kına
bulıp Yētēğēn yondož yımılday. Sersek
oštaları kılıs habına kuyğan akıq taştar
hımağ, yondožzar yana.

Yüksekte, yüzüstü kapatılmış kepece gibi,
Büyükanı takım yıldızı parlıyor. Çirçig
ustalarının kılıç sapına koydukları akik
taşları gibi yıldızlar ışıl ışıl parlıyor
(Suleymanov ve öte., 2014c: 366).

Bir Çin şehri olan Şangay, Zühre ile Aldar adlı destanda şalvarıyla beraber yer almaktadır:

Huñınan kūrērhēñ unıñın, -tinēm de,
östōmdeğē kermezın yēlenēmdē hıpırıp
taşlap, ēskē bişmetten gene qalıp,
itēkterēmdē le sisēp ırğıtıp, kiñ balaqlı
şanğay salbarımdın kiñ balağtarın oyok
kuñıstarına kıstırıp aldım.

Biraz sonra görürsün o kısmını, dedim ve
üzerimdeki kadife kaftanımı çıkarıp atarak,
yalnızca iç gömlekle kaldım ve çizmelerimi
de çıkarıp, geniş paçalı Şangay şalvarımın
geniş paçalarını çorap içine sıkıştırdım
(Suleymanov ve öte., 2014c: 366).

Sonuç

Başkurt destanlarında yer alan uzak coğrafyalar genel olarak tarihî şahsiyetlerin hayatları etrafında geçmektedir. Attila, Cengiz, Timur, İskender gibi Başkurlara mensup olmayan büyük hükümdarların seferleri Başkurt destanlarına konu olmuş; söz konusu hükümdarların fütuhâtı sayesinde de günümüz Başkurt

⁴ Kurut: Sütten elde edilen bir besin (Özşahin, 2017: 374).

coğrafyasının uzağında bulunan geniş bir sahaya yayılmış toponimler destanlarda yer almıştır. Hükümdarlar dışında Hz. Yusuf'un hayatını ele alan Kıssa-yı Yusuf ve Yusuf Kitabı adlı anlatmalar vasıtasıyla da Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'da ait bazı toponimler destanlarda kendine yer bulmuştur. Uzak coğrafyalar tarihî kişilikler haricinde -sayıca örneği az olmakla birlikte- birtakım nesnelere vasıtasıyla da karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içinde Buhara'nın birden fazla nesnesiyle destanlara konu olması dikkat çekicidir. Uzak coğrafyaların Başkurtlarla ilişkili olduğu durumlar da destan metinlerinde göze çarpmaktadır. Ancak bu ilişki içinde bulunan Başkurtlar, destan metinlerinde bir kahramandan ziyade yalnızca bir karakter olarak görünmektedir. Bir başka ifadeyle Başkurtlar, destanlarda uzak coğrafyaların geçtiği kısımlarda inisiyatif alan bir konumda değildir. Çoğunlukla tarihî gerçekliğin bir yansıması niteliğindeki bu destanlarda uzak coğrafyalarda görülebilen Başkurtlar, buralarda Rus ordusunun hareketleri dâhilinde bulunurlar ki bu coğrafyalar arasında Anadolu ve Türkistan da yer almaktadır. Tarihî gerçekliğin dışında kalan kısımlarda da Başkurtlar uzak coğrafyaları fetih çabasında değildir. Aksak Timur destanında Timur'a İstanbul'u fethettirmek suretiyle tarihî gerçekliğe aykırı olan bu yaratımı Timur üzerinden gösteren Başkurt destan icracıları, buna benzer bir yaratımı kendi kişileri üzerinden uygulamamışlardır. Bu durum üzerinde çeşitli dönemlerde başta Ruslar olmak üzere çeşitli topluluklara karşı vatanını savunmak durumundaki bir topluluğun temsilcisi olan ve bu savunmayı da destanlara konu edinen icracıların psikolojisinin etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Aka, İsmail. (2012). Timur. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baumann, Robert F. (2002). Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması. *Türkler*, C. 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demir, Bekir. (2002). Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler. *Türkler*, C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (1987). *Rusya Tarihi - Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Marozzi, Justin. (2006). *Timurlenk*. çev. Hülya Kocaoluk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özşahin, Murat. (2017). Başkurt Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Roux, Jean Paul. (2015). *Türklerin Tarihi*. çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rudenko, Sergey İvanoviç. (2001). *Başkurtlar*. çev. Roza - İklil Kurban. Konya: Kömen Yayınları.
- Suleymanov, Ahmet vd. (2014). *Başkurt Destanları 1-2-3-4*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, İbrahim. (2016). *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi.

Temir, Ahmet. (2002). Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı. *Türkler*, C. 8, Ankara: Türksoy Yayınları.

Togan, Zeki Velidi. (2003). *Başkurların Tarihi*. Ankara: Türksoy Yayınları.

Yorulmaz, Osman. (2008). 1739-1740 Başkurt Millî Bağımsızlık Mücadelesi. *Tarihten Bugüne Başkurlar - Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*. der. A. Melek Özyetgin, A. Merthan Dünder, İlyas Kamalov, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yver, G. (1977). Magrib. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 7, İstanbul: MEB Yayınları.

ИССЛЕДОВАНИЕ ТОПОНИМОВ, КОТОРЫЕ НА СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ ВЫШЛИ ЗА ПРЕДЕЛЫ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО РАСПОЛОЖЕНИЯ БАШКИР

АННОТАЦИЯ

Эпосы - это тексты, отражающие события из прошлого общества. В эпосах наблюдаются отражения общества, такие события, как голод, эпидемия, миграция, международная борьба, которые оставляют неизгладимый след в истории. Из них, в частности, война и миграция тесно связаны с концепцией места. Когда они являются темой эпоса, вполне естественно найти в данном эпосе реальные топонимы об этом событии. С другой стороны, в эпосах можно встретить вымышленные топонимы. Можно отметить, что топонимы, которые можно описать как вымышленные, воплощаются двумя различными способами. В первом случае если топоним, использованный в эпосе, не существует, то можно сказать, что данный эпос далек от исторической реальности. Во втором случае если топоним существует, но событие в эпосе и его отношение к герою не находятся в историческом процессе.

Эпосы нашли свое место в башкирской культуре, как и во многих тюркских народах. Башкиры прожили долгую и очень тяжелую жизнь на Волго-Уральской территории, где они также проживают на сегодняшний день. Башкиры оказывали ожесточенные сопротивления через кровопролитные многочисленные восстания против русского экспансионизма в регионе, где они проживали. Территория, на которой проживали башкиры, в более ранние времена также подвергалась монгольским набегам, башкиры также находились под властью ногайцев и Золотой Орды. Все эти события способствовали тесной связи башкир с другими обществами. В культуре общества, живущего в таких условиях, формирование многих эпосов вполне обычное явление.

Топонимы, указывающие место проживания башкир, часто встречаются в эпосах, описывающих как социальную жизнь, так и борьбу башкир с другими народами. Хотя их и не так уж много, далекие земли также упоминаются в башкирских эпосах. Эти далекие земли не привязаны к конкретному региону, они охватывают обширную территорию. Анатолия, Туркестан, Китай, Индия, Аравийский полуостров, северная Африка и некоторые части Европы упоминаются в текстах эпоса. Топонимами далеких земель, с точки зрения вида

обычно являются регионы, страны и города. Топонимы далеких земель, выражающие рельеф местности, такие как горы, равнины, ручьи и т.д. встречаются реже по отношению к другим. В виде примера к ним можно отнести Гималаи, Эмбу в Казахстане и реку Нил в Африке.

В башкирских эпосах далекие земли фигурируют благодаря историческим личностям. Одним из них является Тимур. Тимур, оказавший также влияние на территорию башкир в его борьбе против Токтамыша и походе на Золотую Орду, был темой эпоса не из-за прихода на эту территорию, а из-за других экспедиций. Таким образом, некоторые географические места нашли свое место в эпосах вместе с ним. Города Хаджи-Тархан и Шимаки вблизи Каспийского моря и Индии являются одними из них. Индия, в то время как отражается в эпосах через экспедиции императора Македонии Александра Македонского, также нашла отражение в эпосах некоторых районов Ирана и Афганистана с той же самой личностью. Вместе с сагой о Юсуфе в эпосах встречаются также Аравийский полуостров и Северная Африка. Помимо исторических личностей, в рамках движения русской армии встречаются и далекие земли. Примечательно наличие башкирских войск в тех частях, где расположена данная территория. Война 93 года и Эрзурум, Сарыкамыш и Первая мировая война, Бухара с Басманским движением в Туркестане, Москва, Франция и Париж с русскими, идущими на Запад после Бородинской битвы; вместе с башкирскими войсками занимают свое место в эпосе.

Крайне малочисленные некоторые объекты отражали в эпических текстах далекие земли. Чирчик в Узбекистане со своими знаменитыми мечами, Шанхай в Китае со своими шальварами, Бухара с шелковой тканью являются примерами данной ситуации.

Если рассматривать все эпосы, то в тех частях, где проходят топонимы далеких земель, выделяются исторические личности не башкирского происхождения. В некоторых случаях, приведенных выше примеров, башкиры также находят место в этих географических регионах, но они встречаются только как персонажи, а не как герои эпоса. Другими словами, башкиры не занимают инициативную позицию в далеких землях. Башкиры проявляют свою волю только в эпосах, посвященных обороне Родины. В эпосах, отличных от исторической реальности, башкирский герой не стремится завоевать далекие земли. В эпосе «Аксак Тимур», башкирские эпические исполнители не демонстрировали завоевание Стамбула Тимуром через своих собственных героев. Мы считаем, что психология сообщества, которая долгие годы была вынуждена защищать свою Родину, сыграла важную роль в возникновении данной ситуации.

Ключевые слова: башкиры, эпосы, топонимы, исторические личности, далекие земли